

Lexikala val som ett drag i översättarstil. En studie av två bulgariska noveller i svensk översättning

Birgitta Englund Dimitrova

1. Inledning

Individuella översättares stil, framför allt i skönlitterär översättning, tilldrar sig ökad uppmärksamhet inom översättningsvetenskapen. Exempel är Gullin (1998), Munday (2007) och Pekkanen (2010). I detta sammanhang talar man ofta om översättarens ”röst”.¹ Men hur kan man studera olika översättares individuella sätt att översätta?

I den här artikeln vill jag diskutera om studiet av lexikala val kan vara en metod. Utgångspunkten är en analys av översättningarna till svenska av två noveller av den bulgariske författaren Jordan Raditjkov.

2. Översättarstil som konsekventa språkliga mönster

Det här arbetet ingår i ett större projekt där jag intresserar mig för översättarstil, som jag tentativt definierar som ”konsekventa språkliga mönster i måltexter producerade av en viss översättare”. Jag antar att en individuell översättares stil i enlighet med denna definition kan identifieras med utgångspunkt i två olika analytiska perspektiv:

1. mönster i relation till de textuella mönstren i källtexten, dvs hur den översatta texten förhåller sig till de språkliga drag, inklusive stilistiska, som finns i källtexten;
2. mönster i relation till textuella mönster i övrigt i texter på målspråket, dvs skillnader och likheter mellan en viss översättares måltexter och andra texter på det givna mål-språket, översättningar och andra slag av texter.

---

¹ Jfr också forskningsprojektet vid Oslo universitet Voice in translation [www] där bland annat också översättarens röst studeras.

Den individuella översättarens stil antas alltså skilja sig från andra översättarens stil genom en kombination av drag som dels är översättningsrelaterade, dels relaterade till översättaren som språkbrukare av målspråket. De översättningsrelaterade dragen i sin tur kan delas in i dels sådana som har med översättandet som situation att göra, dels sådana som har med det specifika källspråket att göra.

De flesta studier av översättarstil utgår från det första perspektivet. Gullin (1998) studerar två skönlitterära översättare från engelska till svenska, t.ex. i deras återgivning av talspråk och vissa lexikala val. I Pekkanens studie (2010) av skönlitterära översättare från engelska till finska är utgångspunkten strukturförändringar mellan källtext och måltext, s. k. formella shifts eller byten. Några av de shifts som hon finner innebär också semantiska skillnader, men dessa analyseras inte systematiskt. Munday (2007) tar i sin studie upp översättningar av latinamerikansk litteratur till engelska och identifierar översättarens individuella stil på olika språkliga nivåer. Winters (2007) fokuserar på lexikala val, närmare bestämt variation och mönster i återgivandet av anföringsverb i två olika översättningar till tyska av samma verk och finner individuella skillnader mellan måltexter översatta av olika översättare. Kamenická (2008) analyserar expliciteringar (jfr nedan) och impliciteringar i skönlitterära översättningar från engelska till tjeckiska och finner individuella skillnader mellan översättarna, både i antal och i det relativa förhållandet mellan de båda typerna av shifts.

Perspektivet med jämförelse med andra texter på samma (mål)språk (men utan hänsyn tagen till källtexten eller källspråket) är mer sällan förekommande, men Baker (2000) är ett exempel; arbetet är dock mera avsett som en metodologisk diskussion än som en reell empirisk studie.

3. Att studera översättarstil – analyskategorier och metodologiska överväganden

En utgångspunkt i mitt projekt är antagandet att en översättare med lång erfarenhet inom yrket och som översätter från flera olika källspråk till ett och samma målspråk uppvisar vissa likheter i hur hon närmar sig texterna och översättningsuppdraget, och att hennes måltexter därför

har vissa likheter som inte beror på språkliga strukturer i källtexterna i första hand. För att studera stil hos översättare som översätter från flera källspråk krävs analytiska kategorier som inte är språkspecifika eller språkberoende.

I den här artikeln gör jag en analys av vissa semantiska skillnader mellan källtext och målttext, framför allt tillägg och preciseringar i målttexten. Jag vill pröva om det går att finna individuella mönster i sådana lexikala val och om en analys av dessa därmed kan vara ett tänkbart redskap för att identifiera översättarstil.

Tillägg och preciseringar är ett vanligt förekommande fenomen vid översättning och studeras ofta inom översättningsvetenskapen under den samlande termen *expliciteringar*. Termen som sådan går troligen tillbaka till Vinay & Darbelnets (1977 [1958]) klassiska arbete. En arbetsdefinition kan vara: med explicitering avses en översättningsprocedur där översättaren gör sådan information explicit i målttexten som är implicit i källtexten. Klaudy (1998:82–83) skiljer mellan fyra olika slag av expliciteringar: obligatoriska, som betingas av syntaktiska och semantiska skillnader mellan språken; frivilliga, betingade av skillnader i textstruktur och stilistiska preferenser mellan språken; pragmatiska, där kulturrelaterad implicit information i källtexten ges explicit i målttexten; och översättningsinherenta, som betingas av nödvändigheten att formulera på målspråket idéer som ursprungligen tänkts och formulerats på ett annat språk. Denna indelning har dock kritiserats, bl a av mig i Englund Dimitrova (2005:38), eftersom den verkar bygga på delvis olika kriterier (antagen orsak kontra språkligt realiserande). Kategorierna obligatoriska och frivilliga expliciteringar verkar också vara överordnade de andra kategorierna. I ett senare arbete (Klaudy 2000) antar Klaudy att termen explicitering inte är en enda typ av operation, utan ett bredare begrepp, och Kamenická (2007:55) drar slutsatsen att begreppet explicitering snarast är att se som en prototypkategori.

Eftersom avsikten här är att om möjligt identifiera skillnader mellan olika översättares sätt att arbeta, analyserar jag bara sådana tillägg och preciseringar som inte är betingade av käll- och målspråkets strukturella drag, dvs sådana som är frivilliga och därmed ett resultat av översättarens val.

För att studera individuell översättarstil är idealet att finna två eller flera olika måltexter som uppfyller följande krav:

1. De är översatta av olika översättare;
2. de är översättningar av samma källtext och därmed av samma författare – för att kunna utesluta att eventuella skillnader mellan översättningarna beror på källtextens författare eller källtextens specifika stilistiska drag;
3. de är publicerade vid ungefär samma tidpunkt, för att kunna utesluta att eventuella skillnader mellan översättningarna beror på att målspråket förändras över tid;
4. de är tillkomna eller publicerade i samma kulturella och litterära kontext, för att kunna utesluta att eventuella skillnader mellan översättningarna beror på olika översättningsnormer (Touy 1995).

Av ekonomiska skäl och av copyrightskalet är det extremt ovanligt att finna publicerade skönlitterära översättningar som uppfyller samtliga krav, även om det finns några exempel (jfr t.ex. Winters 2007). När litterära verk släpps ”fria” 70 år efter författarens död kan det inträffa att ett verk publiceras i flera nyöversättningar till samma språk inom en kort tidsintervall även om förlagen vanligen genom informella kontakter försöker undvika detta (Bravinger 2011). Ett exempel på när sådana informella förlagskontakter troligen brustit är då Fjodor Dostojevskijs roman *Idioten* kom ut i två nyöversättningar, av Ulla Roseen och Staffan Dahl, åren efter varandra (Dostojevskij 1988, Dostojevskij 1989).

4. Författaren och källtexterna

Jordan Raditjkov (1929–2004) är en av de främsta bulgariska författarna under och efter den socialistiska perioden. I likhet med många av sina författarkolleger i samma generation härstammar han från den bulgariska landsbygden, och skildringar av människorna där, i den fiktiva byn Tjerkazki, dominerar i hans diktning.

De två noveller som analyseras här är *Януари* (*Januari*) och *Тенец* (*Tenetsen*), som båda skrevs på 1960-talet. I exemplen i det följande

citeras de efter en utgåva från 1971 (Radičkov 1971). Novellerna har många likheter. Båda omfattar ca 2000 ord. I likhet med de flesta av Raditjkovs berättelser utspelar de sig på den bulgariska landsbygden. Båda skildrar hur ”enkla” människor ställs inför händelseförlopp som är oförklarliga för dem, och hur de reagerar inför detta. Båda utspelas under en köldperiod i januari, och snön och kylan spelar en viktig roll. I *Januari* upprepas samma händelse fyra gånger: två hästar med en tom släde efter sig och en avfyrad bössa i släden störtar gnäggande in i byn Tjerkazki. Novellen skildrar hur bönderna försöker ta reda på vad som hänt och kan ses som en allegori över hur människan väljer att blunda också för en uppenbar hotande katastrof. I *Tenetsen* får en bonde uppleva hur hans vardagssysslor utför sig till synes helt själva, utan någon mänsklig inblandning vare sig från honom själv eller någon annan. Dessa skildringar av övernaturliga inslag av livet på landet och i bönders arbetsliv står i stark motsättning till de socialrealistiska landsbygdsskildringar som vid denna tid var vanliga i bulgarisk litteratur.

Viktig i båda novellerna är motsättningen mellan inne och ute, värmen inne (på krogen i *Januari*, i hemmet i *Tenetsen*) och kylan ute. I båda novellerna spelar övernaturliga inslag en viktig roll; i *Januari* antyds en närmast övernaturlig styrka hos vargar och därmed finns det övernaturliga ute, i kylan. I *Tenetsen* är det övernaturliga en tenets, ”en människa som inte ger sig iväg någonstans efter sin död utan stannar kvar hos oss” (Radičkov 1976:150), enligt den förklaring som ges i novellen, och här kommer det övernaturliga ända in i huset. Utmärkande för människorna i novellerna är att de visserligen undrar över det som händer men att de accepterar det som en i grunden helt naturlig del av deras liv, något som inte nödvändigtvis kan få en rationell förklaring.²

Novellerna byggs upp genom en rak berättelse om de delvis mycket ovanliga händelserna och om vad människorna säger och gör som reaktion på det som de är med om. Deras känslor och tankar får däremot mycket lite utrymme i texten, som läsare får vi i stor utsträckning ana oss till vad de tänker och känner genom hur deras handlingar och yttranden skildras.

² De svenska översättningarna av båda novellerna finns även elektroniskt tillgängliga (se referenslistan).

Berättaren i *Januari* är en traditionell allvetande berättarröst. *Tenetsens* berättarteknik är i detta avseende mer komplicerad. Novellen har två delar. Dess första del gör intrycket att berättas av en allvetande berättare. I den andra delen, som har överskriften По-нататък, 'Senare', framträder författaren Raditjkov själv i jag-form. Denna del börjar med bondens berättelse om vad som hände senare, dvs när mysteriet med de självutförda sysslorna fått sin förklaring. Bondens berättelse återges med de bulgariska verbformer som brukar kallas återberättandets modus (преизказно наклонение), en markering av att detta är något som bonden berättat för Raditjkov och som han i sin tur återberättar för oss. I den andra delen av novellen får vi också veta att berättaren i första delen är tenetsen själv, som alltså berättat om sina egna handlingar. Han (?) har dock inte berättat i jag-form, utan talar om sig själv som "нещо" ('något') och "някой" ('någon'). Det enda tillfälle då tenetsen framträder i jag-form är i den uttalsanvisning som inleder novellen. I det bulgariska originalet är den satt i fetstil och högercentrerad ovanför själva texten, och den blir därmed till ett slags motto för novellen: "Моля да поставяте ударението на последната сричка – тенец" ('Jag ber er lägga betoningen på sista stavelsen – tenets', min övers.). Det bulgariska verbet "моля" som inleder uppmaningen är det artiga uttryck som används i uppmaningar; det återges vanligen på svenska med 'var snäll och' eller liknande. Ordagrant betyder det dock 'jag ber'. Genom att vi senare får veta att det är tenetsen själv som skrivit denna del av novellen får verbet i första person singular en djupare dimension och uppmaningen förvandlas till en vädjan. Det är inte författaren Raditjkov som med konventionell artighet uppmanar läsaren att uttala ett ord med rätt betoning, utan det är tenetsen själv som vädjar till oss att uttala hans benämning rätt. Denna mening är dock struken i den svenska översättningen.

Båda novellerna är språkligt enkla. Ett språkligt och stilistiskt drag som Raditjkov med förkärlek använder är uppprepningar (Hauge 1978:8). I *Januari* inträffar alltså samma händelse fyra gånger, och skildras i stor utsträckning med samma språkliga medel. I *Tenetsen* är inte uppprepningar på samma sätt en tydlig del av novellens komposition, men de

förekommer på mikronivå, jfr nedan. Den litterära effekten ligger mer i *vad* som skildras än i *hur* det skildras.

Båda novellerna innehåller exempel på direkt tal. I *Januari* är detta markerat med replikstreck i originalet. Språkligt sett är replikerna på standardbulgariska. I *Tenetsen* är det direkta talet inte markerat med något skiljetecken gentemot relationen, däremot finns i många fall en anföringssats, vanligen efterställd. Språkligt sett utmärks replikerna av många talspråkliga drag, såsom ljudbortfall: ”мааш” i stället för ’махаш’ (’ta bort’, presens 2 person singular), ”кво” i stället för ’какво’ (’vad’), ”що” i stället för ’защо’ (’varför’). I texten förekommer också fritt indirekt tal när Raditjkov återberättar bondens berättelse. Här markeras talspråkighet bl a genom att bonden upprepar ett och samma verb tre gånger:³

- (1) Селянинът ми разказваше, че съвсем се успокоил за жена си и разбрал, че тенецът не е такъв човек, та да посегне. Доста дълго го следял дали ще посегне, но той не посегнал, ами си гледал работата и нито за миг не спирал.
(28)

’Bonden brukade berätta för mig att han fullständigt hade lugnat sig beträffande frun och förstått, att tenetsen inte är en sådan människa/ karl som *gör närmanden*. Han hade ganska länge tittat på honom [för att se] om han skulle *göra närmanden*, men han hade inte *gjort närmanden*, utan skött sitt arbete utan att sluta för ett ögonblick.’
(min övers.)

Att bondens berättelse i sig också upprepats flera gånger markeras genom verbformen ”разказваше”, imperfekt av ett verb i imperfektiv aspekt, ’brukade berätta’.

---

³ I exemplen som följer kursiveras ord som jag fokuserar på i diskussionen. Citat från originaltexten följs endast av sidhänvisning. Hänvisningar till översättningarna förkortas enligt följande: AH (Arne Hult) och UR (Ulla Roseen).

5. De två svenska översättarna – Ulla Roseen och Arne Hult

De två översättare vars arbete tjänar som utgångspunkt här är Arne Hult, född 1943, som översatt *Januari* och Ulla Roseen, född 1946, som översatt *Tenetsen*⁴. Arne Hult har publicerat tre volymer med översättningar från bulgariska (Elin Pelin 1977, Hult 1977, Stanev 1977), men hans yrkesmässiga gärning har framför allt varit som lärare och forskare i slaviska språk vid Göteborgs universitet, numera emeritus. Enligt Hults hemsida (Hult [www]) är bearbetning av tidigare opublicerade översättningar en av de uppgifter han ägnar sin tid åt idag. Ulla Roseen publicerade sin första översättning från bulgariska 1972 (Raditjkov 1972), romanen *Bortom Ural*. Därefter översatte hon två böcker till av Raditjkov, den novellsamling där den här analyserade novellen ingår (Raditjkov 1976) och en reseskildring från Sverige (Raditjkov 1981), liksom senare också dikter av den bulgariska författarinnan Blaga Dimitrova (Dimitrova 1987). Roseens främsta insats som översättare har dock gällt andra källspråk, spanska, engelska och ryska, där hon översatt ett stort antal verk. Bland de författare hon har överfört till svenska finns namn som Paul Auster, Siri Hustvedt och Jeanette Winterson från engelska, Isabel Allende, Bernardo Atxaga och Juan Goytisolo från spanska och Fjodor Dostojevskij, Anton Tjechov och Lev Tolstoj från ryska. Ulla Roseen har tilldelats många översättarpris för sin gärning, t.ex. Rabén & Sjögrens översättarpris 1973, Letterstedtska priset för översättningar både 1990 och 2009, Samfundet De Nios Översättarpris 1995 och Svenska Akademiens Översättarpris 1997 (Svenskt översättarlexikon [www]).

Rent metodologiskt har de båda översättningarna fördelar när det gäller att analysera individuella drag i dem. De uppfyller nästan alla de krav som nämndes ovan i avsnitt 3, med undantag för ett: det är inte frågan om samma källtext. Att källtexterna är av samma författare och har många likheter kompenserar dock för detta. Översättningarna kom ut nästan samtidigt, med bara ett års mellanrum, 1976 (Roseen) och

---

⁴ Novellen *Tenetsen* är också översatt till norska av Kjetil Rå Hauge (i Raditjkov 1978), under titeln *En tenets*.

1977 (Hult). Detta är relevant ur ett norm- och polysystemperspektiv (Even-Zohar 2000). De båda måltexterna var därmed ämnade för samma litterära system. Det innebär också att det svenska språkets egenskaper som sådana inte kan ha skilt sig för de båda översättarna; till detta bidrar naturligtvis att de är nästan jämnåriga.

Som framgått ovan, är Ulla Roseen idag en verksam översättare som anförtrotts verk av flera av världslitteraturens stora namn. Men när hon översatte den novell som analyseras här, hade hon bara erfarenhet av översättning från bulgariska, att döma av uppgifter om publicerade arbeten, och detta var hennes andra publicerade längre översättning (såvitt kan avgöras från uppgifterna i Libris-systemet). Hult publicerade alltså (jfr ovan) tre längre översättningar under 1977⁵. Vad gäller rent kvantitativ erfarenhet av översättning generellt och från bulgariska specifikt bör de alltså ha varit ungefär jämbördiga då de gjorde respektive översättning. Detta är ytterligare en fördel när det gäller att jämföra deras sätt att översätta.

Översättarerfarenhet kan dock inte mätas enbart i kvantitativa termer. Det fanns redan vid den tidpunkt då de båda novellerna publicerades viktiga skillnader mellan de båda översättarna i deras respektive översättarstatus. Hult var då ny på översättarenan. Roseen hade 4 år tidigare publicerat sin första översättning, som fick ett närmast sensationellt mottagande på den svenska litterära scenen, med en positiv helsidesrecension av Artur Lundkvist i *Dagens Nyheter* där författaren Raditjkov karakteriserades som ”en underfundig upplevare och självtänkare” (cit. efter Gyllin 1998:228). När översättaren Roseen översatte novellsamlingen *Middagshetta*, där novellen *Tenetsen* ingår, var det alltså frågan om noveller av en författare som slagit stort på den svenska bokmarknaden, vilket säkert skapade höga förväntningar på den nya boken som skulle översättas.

Båda översättarna har skrivit om författaren och hans verk i anslutning till sina översättningar. Hult (1977:18–19) karakteriserar Raditj-

⁵ Man måste naturligtvis utgå från att Hults arbete med översättningarna pågått under en relativt lång tid innan de publicerades, eftersom det var frågan om publicering av tre volymer under ett och samma år. Jag har dock inga uppgifter om detta och när novellen *Januari* faktiskt översattes.

kovs landsbygdsskildring som ”folkloristisk” och menar att hans humor är ”bisarr och satirisk”. Novellen *Januari* får karakteristiken ”tekniskt och kompositoriskt väl den perfekta kortnovellen” (Hult 1977:120). Roseen säger om Raditjkov att ”[h]an skildrar dem [= människorna i den lilla byn] ömsint, nära, osentimentalt och med en alldeles speciell underfundig humor” (Roseen 1976:7). Det är kanske ingen slump att hon använder samma adjektiv, ”underfundig”, som Artur Lundkvist i sin recension några år tidigare, (jfr ovan). I förordet till den norska utgåva där *Tenetsen* också finns säger översättaren Kjetil Rå Hauge: ”Forøvrig er det dragningen mot det burleske og fantastiske som preger Raditsjkovs forfatterskap. I denne utgaven er novellen ‘En tenets’ det mest utpregede eksemplet på dette.” (Hauge 1978:8)

6. Analys av lexikala val i översättningarna

Som nämnts ovan i avsnitt 3 avser följande analys sådana tillägg och/eller preciseringar i måltexterna som kan anses som *frivilliga*, dvs de är inte betingade av språkskillnader, syntaktiskt eller semantiskt, mellan bulgariska och svenska. Därmed kan de anses vara ett resultat av översättarens val.

6.1. Något underförstått läggs till eller preciseras

Generellt är en vanlig typ av tillägg och preciseringar i översättningar att något som kan underförstås eller som är känt från berättelsen, alternativt blir känt vid en senare tidpunkt i berättelsen, uttrycks mer explicit i måltexten än i källtexten.

Den här typen av explicitering är den vanligaste i Hults översättning. Syftet verkar vara att med detaljer fylla ut en bild som i källtexten mera antyds, ofta ett synintryck. Texten blir på detta sätt mer konkret och påtaglig men sådana tillägg och preciseringar gör inte nödvändigtvis att textens stilnivå höjs. Hos Roseen är denna typ relativt sällan förekommande, eftersom hennes expliciteringar oftast också leder till en förhöjd stilnivå, och därmed behandlas i följande avsnitt. I exemplet hänvisar sida för det bulgariska originalet till Radičkov (1971). För översättningarna anges för Hult AH respektive Roseen UR för tydlighetens skull

med sidhänvisning till respektive måltext (se referenslistan). De ord som är tillagda eller preciserade i måltexten kursiveras i måltexten. Vid behov ges även en egen ordagrann översättning inom enkla anföringstecken.

Exempel (2–7) exemplifierar tillägg:

- (2) в Черказки се втурнаха два коня с шейна (17)
kom en släde, *förspänd* med två hästar, instormande i byn Čerkázki.
(AH:121)
- (3) Черказките селяни познаваха виното на туй ханче (19)
Bönderna i Čerkazki visste vad för sorts vin, *som bjöds* på detta värds-
hus. (AH:123)
- (4) Конярите (...) изтичаха навън (17)
Stallkarlar ... rusade ut *på gatan* (AH:121)
- (5) трябваше да дойдат и другите, за да тикат (21)
...de andra måste komma och skjuta på *alla på en gång*. (AH:126)
- (6) тури още малко дърва и затвори (24)
lade in mera ved och stängde *luckan igen* (UR:145–146)
- (7) и щом се подпря, снежната гугла отгоре се разхвърча на всички
страни, (25)
och sedan luta sig mot foderlövhögen, vars snöhätta *av stöten ramlade
av och* spreds för himmelens vindar (Roseen 147)

I exempel 8-9 är det i stället för tillägg frågan om en precisering:

- (8) Селяните постояха навън (19) 'Bönderna stod ute en stund'
Bönderna stod kvar en stund *på torget* (AH:124)
- (9) Там на дъното лежеше един убит вълк (20) 'där på bottnen låg en
dödad varg'
På bottnen låg en *ihjälskjuten* varg (AH:124)

Det finns också några exempel på vad som måste ses som omotiverade semantiska förändringar (och som egentligen inte ens är preciseringar),

och där det möjligen är fråga om ett rent förbiseende från översättarens sida:

- (10) И тъй както си бъбреха, черказци чуха отново познатия звън на шейната и цвиленето (20) 'och bäst som de pratade hörde Čerkazkiborna på nytt den bekanta klangen från släden och gnäggandet'
Och så, mitt under pratet, hörde Čerkazkiborna på nytt det bekanta ljudet av bjällror och *frustanden*. (AH:124)

6.2. Tillägg som leder till förhöjd stilnivå

Att en bild i översättningen görs mer detaljrik kan också leda till en förhöjd stilnivå, både genom valet av de detaljer som läggs till och genom de lexikala medel som väljs. De tillägg och preciseringar som Roseen gör har ofta just denna effekt. I Hults måltext är den mer sällan förekommande.

- (11) никъде вече не се виждаше следа от пъртина. (23) 'ingenstans sågs längre spår av stig'
varje stig var *spårlöst utsuddad* (UR:144)
- (12) Той взе ведрото и излезе навън, спродирен от облак пара (24) 'han tog spannen och gick ut följd av ett ångmoln'
Mannen tog mjölkspannen och gick ut, tätt följd av ett *rykande* ångmoln. (UR:145)

Exempel (13) och (14) visar hur en bild fylls ut med detaljer kring ett ljudintryck; i exempel (14) förstärks bildligheten språkligt dessutom genom allitterationen *snörvlande snyftningar*.

- (13) изтърва кобилицата още на прага (27) 'hon tappade oket redan på tröskeln'
redan på tröskeln tappade hon oket *med ett brak*. (UR:150)
- (14) като известно време само похълцваше. (26) 'medan han en stund bara snyftade'
det enda som hördes var hans *snörvlande* snyftningar. (UR:149)

I ett flertal fall läggs ett sättsadverbial till som anger känslor eller sinnesstämning, som i exempel (15–17):

- (15) разпищя се сойката и почна да се блъска с крила в клопката (23)
'skrek nötskrikan gällt och började slå med vingarna i fällan'
skrek nötskrikan gällt och slog med vingarna, *hjälplost fångad* i fällan
(UR:144)
- (16) той не ù обърна никакво внимание, а нагласи отново клопката (23)
'han ägnade den inte någon uppmärksamhet utan gillrade om fällan'
ägnade han den inte den ringaste uppmärksamhet utan gillrade *lugnt*
om fällan (UR:144)
- (17) Слушай, жено, извика мъжът внезапно. (26) 'Lyssna, kvinna/hustru, utropade mannen plötsligt'
"Du, lyssna på mig nu", ropade mannen med plötslig *häfthet*
(UR:149)

I exempel (18) har källtexten en perfektiv verbform i aorist med betydelsen avslutad handling och där verbprefixet "по-" dessutom markerar att handlingen har kort varaktighet. Måltextens verb, 'vankade av och an', har därmed en förändrad aktionsart, durativ-iterativ, och adverbet "oroligt" är ett tillägg:

- (18) Човекът се повъртя в къщи (24) 'Mannen gick/snodde runt lite/en kort stund i huset'
Mannen vankade oroligt av och an i huset (UR:146)

En särskild typ av tillägg är när en nära synonym läggs till och bildar en samordnad fras, så kallad binomialfras (jfr Toury 1995:102-112). Detta förekommer hos båda översättarna, men är särskilt vanligt hos Roseen. (I exemplen här markeras hela den samordnade frasen med kursiv.)

- (19) Докато се чудеха къде ли може да е останал Иван Гелов (18)
'Medan de undrade vart Ivan Gelov kunde ha tagit vägen'
Allt under det att man *undrade och gissade* om Ivan Gelovs öde
(AH:121-122)

- (20) Конете внезапно се втурнаха по пътрината. (21) 'Hästarna satte plötsligt fart längs vägen'
Med ens *satte hästarna fart och rusade iväg*. (AH:126)

I exempel (21) och (22) görs samma tillägg två gånger och förstärker därigenom upprepningen i källtexten:

- (21) Разбоят работеше равномерно (27) 'Vävstolen arbetade jämnt'
Vävstolen vävde *lugnt och jämnt* (UR:150)
- (22) но той не спря, а продължи да тъче равномерно (27) 'men den stannade inte utan fortsatte att väva jämnt'
den stannade inte utan fortsatte med sitt *lugna, jämna* dunkande (UR:150)

I exempel (23) är hela frasen *sakta och omständligt* tillägg, som expliciterar den ordagranna översättningen 'en sak i sänder':

- (23) И едно по едно разказа (27) 'och en sak i sänder berättade han'
Och *sakta och omständligt, en sak i sänder*, berättade han (UR:149)

6.3. Preciseringar som leder till förhöjd stilnivå

Också preciseringar kan leda till en förhöjd stilnivå, genom att en bild nyanseras eller genom den stilistiska valör det valda ordet/uttrycket har:

- (24) Това бе първият мрак, още прозрачен, накъсан от студа, танцуващ върху студения сняг. (20)
Det var början till mörkret, ännu genomskinligt, *knastrande* i kylan, dansande på den kalla snön. (ordagrant 'sönderdelat av kylan') (AH:125)
- (25) Когато Иван Гамаша млъкна, мъжете дочуха някакъв шум край себе си, сякаш се движеше сняг, нещо шептеше и съскаше, все по-плътно и по-плътно и в студения мрак се появиха вълците. (21-22) 'När Ivan Gamasja tystnade, uppfattade männen något ljud intill sig, som om snön rörde sig, något viskade och väste, hela tiden närmare och närmare och i det kalla mörkret dök vargarna upp.'
När Ivan Kraga tystnade, hörde alla runt omkring ett sorts *frasande*, som om snötäcket kommit i rörelse. Något viskade och visslade allt

närmre och närmre, och ur det kalla mörkret kom vargarna fram.
(AH:126)

Sådana preciseringar är vanligt förekommande hos Roseen vid översättningen av vissa rörelseverb:

- (26) Стълбата обаче я нямаше там. Видя я да върви през двора (25)
'Stegen var emellertid inte där. Han såg hur den gick tvärs över gården'
Där fanns emellertid ingen steg. När han tittade upp fick han se
den *stulta fram* över gårdsplanen (UR:147)

Måltexten i exempel (26) ger intryck av att författaren liknar stegens sätt att gå vid ett barns sätt att gå. Det är en mycket lyckad metafor, men den är alltså inte författarens, utan översättarens.

Liknande exempel finns i (27) och (28).

- (27) Човекът се спусна подире ù и видя как влезе под кошлето (26)
'Mannen störtade efter den och såg hur den gick in under korglocket'
Mannen störtade efter den och såg hur den *slank in* under korglocket.
(UR:149)

- (28) Ако тенецът дойде в леглото (28) 'om tenetsen hade kommit ner i sängen'
För om den där tenetsen hade *krupit ner* här i sängen (UR:152)

Också i översättningen av anföringsverb varierar och preciserar Roseen på ett sätt som saknar motsvarighet i källtexten:

- (29) Сигурно с тоя разбой е разтърсила къщата си, каза селянинът...
(25) Det var säkert den där vävstolen som vänt upp och ner på ordningen i huset, intalade sig bonden (ordagrant: 'sade bonden') (UR:147)
- (30) Ай да се не му види! рекъл си селянинът (28)
"Det var det värsta!" utropade bonden. (ordagrant: 'sade sig')
(UR:151)

6.4. Förhöjd stilnivå genom normalisering av talspråk

De talspråkliga dragen i *Tenetsen* normaliseras av Roseen i översättningen:

- (31) Да мааш това оттука!, каза жената (24) 'ta bort den härifrån, sa kvinnan/hustrun'

"Tag genast bort den härifrån!" ropade kvinnan (UR:144-145).

En motsvarighet på samma stilistiska nivå hade kunnat vara: Ta väck/dän den!

De talspråkliga upprepningarna försvinner i måltexten. I exempel 1 (se ovan avsnitt 4 för källtext och ordagrann översättning) upprepas i originalet verbet *посегне* 'göra närmanden', tre gånger. I måltexten, exempel (32), utelämnas verbet en gång och översätts på de två andra ställena på två olika sätt: "försökte sig på några otillbörliga närmanden", "visade inte några som helst tendenser åt det hållet":

- (32) Bonden berättade för mig att han så småningom slutade oroa sig för sin fru, eftersom han förstod att tenetsen inte var den typen som försökte sig på några otillbörliga närmanden. En lång tid höll han honom dock under uppsikt, men han visade inte några som helst tendenser åt det hållet utan höll sig för sig själv och ägnade sig oförtrutet åt sina göromål. (UR:152)

7. Slutsatser

Hults översättning ligger lexikalt generellt närmare sitt original än vad Roseens översättning gör. Men de lexikala valen i Hults översättning dämpar några av de centrala dragen i novellen. Genom förändrat ordval (expliciteringar, förändringar i vissa lexikala val) blir de upprepningar som berättelsen är uppbyggd omkring inte lika tydliga i översättningen som i originalet. Inte heller blir den symboliska motsättningen mellan det som sker på krogen, dvs inne, och allt det som sker ute, i det stora kalla ospecificerade okända, lika tydlig, eftersom översättningen expliciterar alla fall av novellens "навън", 'ut/ute' till "ut på gatan", "ut på torget" etc.

Roseens översättning har en förhöjd stilnivå och bildlighet jämfört med källtexten. De knapphändigt skildrade händelserna målas ut i detalj på ett sätt som saknar motsvarighet i källtexten. Också de knapphändiga känslor och reaktioner som novellen i original uttrycker har blivit mer explicita i översättningen, framför allt vad det gäller bondens reaktioner. Stilnivån har höjts också genom att de talspråkliga inslagen har normaliserats. Roseens översättning ger ett mer konsekvent intryck än Hults, men ligger samtidigt längre ifrån originaltextens stilistiska uttrycksmedel.

Medan Hults expliciteringar och lexikala val fyller ut vissa detaljer och konkretiserar, bär Roseens expliciteringar och lexikala val ett tydligare spår av översättarens egen tolkning av texten. I detta sammanhang är det intressant att se hur Roseen själv beskriver sitt arbete. Hon karakteriserar sig som ”ett medium i samklang med författaren” (Vogel 1989:19) och fortsätter:

Det är inte alls någon lexikonfråga. När jag väl har hittat *ordet* – det är då jobbet börjar. Jag försöker förstå författarens andning bakom boken. ... Visst har jag ett eget språk i mina översättningar, men jag får aldrig svika upphovsmannen. (ibid.:20)

I en senare egen text kring sitt översättarskap säger hon:

För det första: en sund mistro mot lexikon. Det fanns nämligen inget bulgarisk-svenskt lexikon på den tiden utan jag fick lita till omvägarna bulgariska-ryska-engelska-tyska. Elände, tänkte jag först. Frihet, tänkte jag sedan. För jag slog upp ett ord, hittade en förklaring på ett annat språk, ordets idé, men utan läsning i en bestämd svensk glosa. Frihet att själv hitta det rätta uttrycket. ... För mig är översättning ett möte, där min roll är att lyssna, känna, se bilderna. ... Varje bok blir en resa. Den ger mig minnen, synbilder, upplevelser, kunskap och erfarenheter. (Roseen 2004)

Avsikten här var inte att värdera översättningarna, utan att karakterisera de eventuella individuella mönstren i termer av lexikala val. Två korta noveller av en bulgarisk författare, översatta av två olika översättare vid ungefär samma tidpunkt, ger självklart inte möjlighet till några mer in-

gående slutsatser beträffande översättarstil. Men det är tydligt att analysen av lexikala val, i form av frivilliga tillägg och preciseringar, kan vara ett sätt att karakterisera individuell översättarstil, vilket förtjänar vidare studier. De båda ovannämnda nyöversättningarna av Dostojevskijs roman *Idioten* kan här utgöra ett intressant material.

Litteratur

Primärlitteratur

Original

- Radičkov, J. 1971. Януари. I: J. Radičkov. *Čoveška proza*. Plovdiv: Chr. G. Danov.
- Radičkov, J. 1971. Тенец. I: J. Radičkov. *Čoveška proza*. Plovdiv: Chr. G. Danov.

Översättningar

- Raditjkov, J. 1977. ”Januari”. I: Hult, A. (red.) *Åtta bulgariska berättelser*. 1. uppl. Göteborg: Stegeland. <http://perenn.com/januari-och-l-dermelonen-tv-noveller-av-j-raditjkov> (hämtad 2012-10-01).
- Raditjkov, J. 1976. *Middagshetta*. Övers. U. Roseen. Stockholm: Rabén & Sjögren. <http://perenn.com/tv-noveller-av-den-bulgariske-f-rfattaren-jordan-raditjkov-1929-2004> (hämtad 2012-10-01).

Sekundärlitteratur

- Baker, M. 2000. ”Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator”. *Target* 12:2, 241–266.
- Bravinger, H. 2011. Föredrag vid symposium om Aspekter av litterär nyöversättning, Linnéuniversitetet, Växjö, 7–8 oktober 2011.
- Dimitrova, B. 1987. *Sin tyngdkrafts fånge: dikter*. Urval och tolkning U. Roseen. Bromma: Fripress.
- Dostojevskij, F. 1988. *Idioten*. Övers. U. Roseen. Stockholm: Atlantis.

- Dostojevskij, F. 1989. *Idioten: roman i fyra delar*. Övers. S. Dahl. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Elin Pelin. 1977. *Storljugaren och andra sagor från Bulgarien*. Övers. A.. Hult. Göteborg: Stegeland.
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Even-Zohar, I. 2000 [1990]. "The position of translated literature within the literary polysystem". I: Venuti, L. (red.) *The translation studies reader*. London, New York: Routledge, 192–197.
- Gullin, C. 1998. *Översättarens röst: en studie i den skönlitterära översättarens roll med utgångspunkt i översättningar av Else Lundgren och Caj Lundgren*. Lund: Lunds universitet.
- Gyllin, R. 1998. "Artur Lundkvist och Bulgarien". I: Gyllin, R., I. Svanberg & I. Söhrman (red.) *Bröd och salt. Svenska kulturkontakter med öst. En vänbok till Sven Gustavsson*. Uppsala: Uppsala Science Press, 216–234, http://www.moderna.uu.se/digitalAssets/27/27810_artur-lundkvist.pdf (hämtad 2012-09-16).
- Hauge, K. R. 1978. "Forord". I: J. Raditsjkov. *Sperreballongen og andre historier*. Oslo: Cappelen, 7–8.
- Hult, A. (red.) 1977. *Åtta bulgariska berättelser*. Göteborg: Stegeland.
- Hult, A. [www]. <http://www.sprak.gu.se/kontakta-oss/emeriti/hult-arne/> (hämtad 2012-09-11).
- Kamenická, R. 2007. "Defining explicitation in translation". I: *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*. S 13, 2007. Brno: Brno University, 45–57 (= Brno Studies in English, 33).
- Kamenická, R. 2008. "Explicitation profile and translator style". I: Pym, A. & A. Perekrestenko (red.) *Translation research projects I*. Tarragona: Universitat Rovira i Vergili, 117–130, <http://isg.urv.es/library/papers/Kamenicka-Explicitation.pdf> (hämtad 2012-09-16).
- Klaudy, K. 1998. "Explicitation". I: Baker, M. (red.) *Routledge's Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge, 80–84.
- Klaudy, K. 2000. "Explicitation Strategies Within Lexical and Grammatical Translational Operations". I: Lendvai, E. (red.) *Applied Russian Studies in Hungary*. Pécs: Krónika Kiadó, 101–113 .

- Munday, J. 2007. *Style and Ideology in Translation. Latin American Writing in English*. New York, London: Routledge.
- Pekkanen, H. 2010. *The Duet between the Author and the Translator: An Analysis of Style through Shifts in Literary Translation*. Helsinki: University of Helsinki. <http://www.doria.fi/handle/10024/59427> (hämtad 2012-09-16).
- Raditjkov, J. 1972. *Bortom Ural*. Övers. U. Roseen. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Raditjkov, J. 1981. *Träskorna: en liten nordlig saga*. Övers. U. Roseen. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Roseen, U. 1976. "Förord". I: Raditjkov, J. *Middagshetta*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 7–8.
- Roseen, U. 2004. "Från språk till språk". I: *Dagens Nyheter*, 2004-01-20. <http://www.dn.se/kultur-noje/fran-sprak-till-sprak?> ([hämtad 2010-10-01]).
- Stanev, E. 1977. *Persikotjuven och andra berättelser*. Övers. A. Hult. Göteborg: Stegeland.
- Svenskt översättarlexikon [www]. <http://www.oversattarlexikon.se/> (hämtad 2012-09-16).
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. 1977 [1958]. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Nouvelle édition revue et corrigée. Montréal, Québec: Beauchemin.
- Vogel, V. 1989. "Det gäller att återföda texten". *Allt om Böcker* 1, 19–20 .
- Voice in translation – Research Group [www]. <http://www.hf.uio.no/ilos/english/research/groups/Voice-in-Translation/> (hämtad 2012-10-01).
- Winters, M. 2007. "F. Scott Fitzgerald's *Die Schönen und Verdammten*: A Corpus-based Study of Speech-Act Report Verbs as a Feature of Translators' Style". *Meta* 52:3, 412–425, <http://www.erudit.org/revue/meta/2007/v52/n3/016728ar.pdf> (hämtad 2012-09-16).